

Бранко Анђић

САЛВАДОР СВИХ СВЕТИХ

Ако је Мајами главни јужноамерички град ван Јужне Америке, Салвадор Свих Светих је несумњиво афричка престоница ван Африке. Сем тога, то је прва престоница Бразила и – најважније – то је мој најомиљенији град у Латинској Америци. Сао Салвадор де Баија де Тодос ос Сантос, како је његово пуно, званично име, по речима Жоржија Амада, није град него стање духа. Не могу се сложити више с писцем; ни ја, ни Карибе, ни Винисијус де Морајеш, ни толики други уметници и анонимци који су дошли у Баију – како локалци зову кратко свој град – и ментално у њој остали.

Три деценије сам живео у прелепом, узбудљивом, порочном Буенос Ајресу, али је Салвадор једини јужноамерички град у којем бих могао заувек да се скрасим. Љубљана и ја смо пропустили да упознамо нека места која је свакако требало да упознамо, само зато што смо слободне дане често користили да се по ко зна који пут вратимо Салвадору. Увек препознатљив, никад нам није био исти. Видели смо много дивних градова, али нигде као у Салвадору нисмо открили ту идеалну равнотежу слободе и опуштености, склада духовног и хедонистичког живљења, весеља и носталгије, лепоте и сензуалности. Нигде музика тако не опија као у Салвадору; нигде мокека и акараже немају укус као у Салвадору; нигде телесност није светковина, нити је душа тако блиска срцу, као у Салвадору свих светих.

Два века престоница Бразила, овај четворомилionски, пола миленијума стари град Радован III би вероватно назвао „упадљиво мршавим и дебелим“ јер су његова суштина, атмосфера и начин живота у готово надреалистичким супротностима; нису то појавне супротности, нити је то она олињала фраза којом се почиње опис великих градова – „контраст старог и новог“. Овде је реч о нечем много дубљем, што прераста у начин живота који немају други бразилски градови.

Почнимо од морфологије: горњи (*cidade alta*) и доњи град (*cidade baixa*) одвојени су окомитом литицом коју већ сто педесет година вертикално спаја Елевадор Ласерда, први јавни лифт саграђен у Бразилу – тридесет година пре но што је Лисабон добио свој чувени лифт Санта Жуста. Доле се столећима простире главна атлантска лука, својевремено средиште трговине црним робљем довозеним из Африке, доле је највећа пијаца рукотворина (Меркадо Модело), доле су седишта транспортних компанија, банке, трастови, све што доноси и помера паре. Горе је Пелурињо, Унеском заштићени колонијални центар Салвадора, отмене палате јавних и управних установа, барокне цркве од којих стаје дах, ресторани, музеји, културни центри, пробране галерије... горе дух, доле тело. Небо и земља.

Два противречна сна направила су од Салвадора оно што је данас: сан о центру моћи колонијалне, католичке, робовласничке империје и сан о оази-прибежишту предачке културе афричких робова. Само име Пелурињо односи се на камени стуб на

средишту главног трга за који су, у колонијално доба, везивани па бичевани преступници и црни робови – због непослушности или хира њихових газда. Данас у Салвадору живи више од шездесет одсто црначког становништва због чега је у овом граду веома присутна синкретичка религија – традиција многобожачке вере Јоруба народа (Нигерија, Бенин, Сенегал, Конго, Ангола, Мозамбик), умбанда или кандомбле, укрштена је с хришћанским веровањима, па су и анимистичка божанства, орише, убрзо нашла своје одговарајуће хришћанске свеце. Истовремено, на другом крају верског клатна, на Пелурињу је основана прва католичка надбискупија Бразила, више векова центар верске, духовне моћи ове земље-континента; између места где се у кандомбле обредима певало Шангу, Ођуну и Јеманжи и златом прекривеног манастира-цркве Сан Франсиско, седиштем католичке моћи Бразила, једва треба прећи стотинак метара; само два ћошка деле градску Катедралу с моћним оргуљама од тзв. Црне катедрале – *Nossa Senhora do Rosario dos Pretos* – где се служба и дан данас обавља на јоруба језику. Ко никад није чуо црну мису у тој дивној барокној грађевини, и не слути какво музичко, временско и просторно путовање је пропустио. Узбудљива афробразилска духовна музика одзвања у сумрак као појање најбољег хора који је увек спонтан, случајан и непрекоран.

Салвадор је град који је прихватио своју противречну судбину и изградио не само једну моћну синкретичку културу – музичку, књижевну, ликовну, архитектонску, верску – већ и посебан, препознатљив стил живота. Његово средиште је троугласти, асиметрични, нахерени трг Ларго де Пелурињо чије знаменитости нису, по увреженом евроцентричном обичају, градска кућа, катедрала, богаташки клуб, музеј, већ коцкице мозаика што оличава једну животну филозофију: фондација писца Жоржија Амада, Црна катедрала, кућа афробразилске перкусионистичке школе и ансамбла Олодум, троспратни музеј бенинског царства, а мало даље, кућа славног музичара Жеронима и културни центар Нигерије. А између њих кафанице у којима се пију каипириња и кравиња и пуше бајанске *шаруѿос*, танке цигаре од финог дувана из залеђа који може да се мери са чувеним производима с кубанских дуванских плантажа.

Увек кад сам у Салвадору посетим Афробразилски музеј да бих се поново дивео рељефним скулптурама двадесет и седам ориша које је у кедровини извајао Ектор Хулио Парибе Бернабо, ака Карибе, велики аргентинско-бразилски уметник, један од многих које је Салвадор усвојио. Док у њима уживам, неизбежно се присећам експоната у храмовима културе Бенина, Нигерије, Гане, који нас, Европљане, подсећају колика и каква су била велика афричка царства и какву префињену уметност је изнедрила црна постојбина човечанства. Стицајем околности затекао сам се у Баији за време афричке недеље културе која се одржавала у музејима, галеријама и на трговима Пелуриња; мој син и ја смо имали утисак да се ни у срцу екваторијалне Африке не може сазнати више и боље о том делу света. Нигде, као у Салвадору. Као да између Залива Свих Светих и афричке обале нема те велике воде и као да се раздаљина од више хиљада километара може свести на кратку шетњу до комшилука.

Кажу Бразилци да се њихова земља темељи на три града: у Салвадору се бразилска стварност сања, у Рију се слави, а у Сао Паулу – остварује. Шта је у том светом тројству најважније? Можда су у праву Бајанци кад убеђују остатак света да ипак све почиње од сна. Толико пута сам помислио да сањам своје дане у том надреалистичком граду

где је живот светковина. Присећам се фебруарског карневала у Баји – званично највећег и најлућег јавног тулума на свету. Траје недељу дана током којих животна мудрост, предострожност, добри манири, као и све друге активности – остају закључани у подруму. Много разглашенији карневал у Рију личи на поповску процесију у поређењу са сензуалним весељем Салвадора. Рекло би се да је прекомерност норма. Љиљана и ја смо први пут допутовали у Салвадор једног марта, десетак дана после карневала. Хтели смо да се превеземо неким пловилом до оближњег острва Итапарика, царства бујне вегетације и божанствених плажа. У луци смо покушали да купимо карте за ферибот и добили чудно упозорење на билетарници: карте се могу купити, али то не значи да ће нас ферибот превести. Молим? Мере безбедности, рече љубазно девојка на шалтеру; посада ферибота се још опоравља од карневала и док год мамурлук траје, одбија да превози путнике на острво због бриге за њихову безбедност. Десет дана после завршетка карневала! Уз објашњење, продавачица карата је придодала похвалу на рачун пословне одговорности посаде ферибота и препоручила нам да, ако смо баш навалили да идемо на Итапарику, потражимо неког чамцију-рибара, мало даље у луци, који би могао да нам удовољи. Таксиста који нас је довезао од хотела до луке није хтео да нам наплати возњу јер нисмо остварили сврху своје возње да купимо карте за пут до острва. Ко може да се љути на људе с таквом логиком, за које је хедонизам важнији од сваког реда, па и реда возње? Тако је то у Баји.

Чак ни у доба карневала, када је све дозвољено, није поштено рећи да је Салвадор порочан град; јер оно по чему се издваја од свих других је готово детиње уживање у чулности, сензуалност схваћена као начин живота. Тактилност је природан начин разговора, а не део завођења. Лепота и мушкараца и жена у Салвадору је изузетна, а опет потпуно природна и рекло би се подразумевана. Сазрева се рано, рано се и копни, али шарм и привлачност остају као белег чак и на уморним, израбљеним старачким телима. Или на њиховим душама и осмесима што плене. За Бајанце и Бајанке не може се рећи да су хетеросексуални, хомосексуални или бисексуални јер су – омнисексуални. Телесна интимност је свакодневно задовољство, као што су то храна, музика и игра.

Салвадор је такође град потопљен у музику. Огромна већина најсјајнијих звезда на небу бразилске музике или је у њему рођена, или из њега није могла да оде, као што се десило великом песнику и композитору Винисијусу де Морајешу чија кућа у предграђу Итапуа подсећа да то није само име славне самбе већ и љупког приобалног насеља. Гал Коста, Марија Бетанија, њен брат Каetano Велосо, Кавакињо, Жилберто Жил, Доривал и Нана Каими, Карлитос Браун, Данијела Меркури, Жеронимо и многи други уметници који су широм света пронели славу бразилске музике, не само да су рођени Бајанци него су и природан део салвадорске свакодневице. Њихова музика стално одзвања као у позадини неке филмске приче; уметници и уметнице за чије се концерте по светским метрополама плаћају суме с више нула немају овде статус ведета, већ блиских суграђана, такорећи рођака. У приобалној северној четврти Салвадора Рио Вермељо, живе Каetano Велосо и Гал Коста – у кућама на два узвишена краја широког залива; људи који пролазе улицом имају обичај да баце поглед и кад угледају светло или отворена врата на терасама обичавају да кажу: „Ах, Гал се вратила с европске турнеје“, или: „Каetano опет спрема нешто ново.“ На дан Јеманше, орише заштитнице

мора, кад се десетине чамаца са свећама и даровима упуте ка пучини, Гал и Каetano – ако су код куће – запевају за своје суседе спонтано, са својих тераса, или крај уличне тезге *Acarajé da Dinha*, где се једе најбољи акараже у Бразилу (ако не и на свету). Једном им се придружила и Каetanoва сестра Марија Бетанија и кажу комшије да је тако настао чувени дует певане молитве *Mãe Menininha* у којем помни слушалац може да примети да су две звезде биле не само распеване, добро расположене, већ и прилично накресане.

Да уметници Баије припадају народу, без обзира на славу и популарност у земљи и ван ње, уверили смо се више пута; једног августовског поднева пронео се глас да ће тог дана својим комшијама свирати Жеронимо – испред своје куће. Недавно се вратио с турнеје по Јапану и опуштао се с породицом пред пут за Европу. За разлику од многих наших естрадних уметница чија се слава протеже од Руме до Тополе, Жеронимова кућа није споменик скоројевићком кичу богаташа без маште. То је једна тесна камена троспратница, надомак главног трга Пелуриња, спрам римокатоличке Цркве пресветог сакраманта. Личи на медитеранске куће, мемљиве и бучне, увек отворених прозора, испуњене буком и музиком. Стрмо широко степениште преко пута Жеронимове куће што води до цркве природно је гледалиште на којем су људи почели да се скупљају од раног поподнева. Нигде није објављено кад ће Жеронимо засвирати нити је свирка било где званично најављена. Али време није непријатељ у Баији, што постаје очигледно кад се пажљивије послуша типични отегнути, синкопирани, готово успорени ритам овдашњег говора. Скоро у сутон, Жеронимо је изашао пред своју кућу, у поткошуљи и излизаном доњем делу тренерке. Претходно су неки сумњиви типови изнели скромно озвучење; са степеништа цркве, с прозора су се видели призори из брачног живота: Жеронимо узалуд тражи пиво у фрижидеру, његова жена и син га пожурују да изађе из кухиње где се кува вечера, музичар седи крај прозора и чита новине... Готово да је пао мрак кад се група од десетак наизглед прилично беспризорних типова скупила пред Жеронимовом кућом. Нису личили на музичаре иако су држали инструменте; деловали су као да се пре спремају за пијанку или пљачку банке него за свирку. А онда је Жеронимо подигао тромбон, рекао три-четири и улицом је одјекнуо монолитни звук за душу, делинквенти су се претворили у савршен комбо чији су чланови звучали као један џезирајући стари сентиментални шорињо као нико пре њих. Немам појма колико је трајала свирка; можда сат, можда два или три, али нико се није помакао нити рекао реч док је чаролија трајала. Онда су момци и цуре спаковали инструменте и навалили на пиво, а два дечака су почела да продају пиратске CD-ове Жеронимове групе – за један долар. „Немам више оригиналне, па сам дао да се ископирају да свако ко жели може да слуша нашу музику“, рекао је безбрижно, не хајући за уговоре, ауторска права, будуће и прошле турнеје. А онда је махнуо и ушао у кућу да вечера. Љиљана и ја смо дали озбиљне паре да слушамо велике бразилске уметнике у елитним салама Буенос Ајреса: чули смо Гал Косту у пратњи Олодума, чули смо неколико пута Каetanoа, чули смо јубиларни концерт Марије Бетаније, опроштајни концерт Жилберта Жила пред преузимање положаја министра културе, али ниједан од њих, ма колико савршен био, није донео узбуђење спонтане свирке за спонтану публику окупљену на степеништу Цркве пресветог сакраманта.

Као обожавалац бразилске музике, Љиљана је имала срећу да се дописује са Доријем, сином легендарног Доривала Каимија, легендарног аутора незваничне химне Салвадора, *Saudade do Bahia*; повезала их је страст за уметничку фотографију и дивљење према делу још једног легендарног уметника, француског фотографа и антрополога Пјера Вержеа, ког је усвојио Салвадор. Пошто је пропутовао и својим камерама овековечио Европу, Азију, Африку и Латинску Америку, Верже се скрасио на Пелурињу где је и данас његова фондација, средиште истраживања афробразилске културе, овековечене на фотографијама човека који не само да је постао славни антрополог већ и *бабалао*, по имену Фатумби, свештеник Јоруба религије коју је срцем и душом прихватио. Између осталог, Дори је испричао Љиљани како су годинама, сваке суботе, његов отац и Винисијус де Морајеш у пет по подне пили виски на главном тргу Итапуе и наздрављали својим музама. Неколико пута смо Љиљана и ја поновили њихов обред у Итапуи, ваљда у нади да ће однекуд искрснути и придружити нам се песничка пијандура Винисијус и Доривал баршунастог гласа. Одавно их више нема, али за њиховим столом деценијама нико не седи јер им се душе и даље вију по Итапуи где њихова музика никад не престаје.

У време кад је етно-џез тромбониста Жеронимо пунио париску „Олимпију“ и продавао за скупе паре своје албуме по Европи, шврљали смо по Пелурињу у потрази за мирисним цигарама из Пантанала. Густирали смо каипириње у хладовини кафанице преко пута једног фолклорног позоришта које је те вечери имало концерт умбанда музике; карата ни за лек. Пожалио сам се Љиљани да је дан кренуо наопако. Нема цигара, нема карата, ресторан *Sorriso de Dada* – најбоља мокека, *bobo de camarao* и *cosquinhas de siriy* овом делу света – реновира се... Утом ми приђе газдарица кафане и дословно ми каже: „Делујете ми као неко коме би добро дошла једна цигара.“ Позове ме да пођем за њом и испод шанка извади пакет најбољих *шаруџоса* завијен у новински папир; нисам хтео да знам да ли је прокријумчарен с плантаже, онако како то Кубанци одувек раде. И даље у чуду, вратио сам се за сто и дубоко удахнуо ароматични дим цигаре из Панталала. У међувремену, за сто крај нас је сео неки брадати Енглез у преширокој карираној кошуљи, бермудама с превише џепова и сандалама дебелог ђона, верна карикатура ексцентричног енглеског глобтротера. Кренули смо у причу; рекао нам је да, иако зашао у године, живи у кући своје мајке у Брајтону, јер тако штеди паре за путовања. Шест месеци ради и штеди, па шест месеци путује као аскетски ходочасник – куда га пут нанесе. Тврди да је Салвадор једини град којем се стално враћа. Усред разговора, извади две улазнице за умбанда концерт и љубазно нас упита да ли бисмо их од њега откупили јер је спречен да те вечери иде на представу. Нисам га питао чиме је спречен, нити у каквој је вези с Деда Мразом. Тражити логична објашњења у Баји Свих Светих чист је губитак времена. У Салвадору дан може лоше да почне, али се увек добро заврши.

Ако не можете до Салвадора, прочитајте барем дебелу књижурину Жоржија Амада *Баија*. Нема никакве везе с туристичком фактографијом; то је бескрајно клупко упамћених и доживљених прича, портрета споредних ликова и збирка хировитих задовољстава који чине душу Салвадора. Пошто је прочитао Амадову *Баију*, мој холандски колега Јан, новинар *Хилверсума* и дугогодишњи дописник из Латинске Америке, дигао

је руке од своје професије, купио мали пансион на плажи и преселио се у Баију. Једно време се надао да ћемо Љиљана и ја поћи његовим стопама. Морам рећи – не без извесног основа.

Није нам то пало на памет кад нам је први пут по доласку у Салвадор, симпатична дебељуца пришла на улици и везала око надланице шарене траке с натписом *Nossa Senhora de Bonfim* (Наша Госпа доброг исхода). Помислили смо да је вешта просјакиња; уз осмех, одмахнула је руком кад сам покушао да јој тутнем ситнину. Сваком ко дође у Салвадор треба да се веже трака овог светилишта која ће га чувати од свих недаћа и упркос њима одвести до срећног краја, до доброг исхода. Према веровању, траку не треба развезивати већ чекати да се тканина сама излиже и отпадне. Све до тада, носилац траке остаје под заштитом салвадорске реликвије. Мени се последња трака није излизала добрих пет година. Вече након смрти моје мајке, опазио сам да је отпала. Нисам сујеверан ни празноверан, колико то смртно биће може да не буде; али сматрам да као поштовалац и припадник салвадорског стања свести ипак имам малу протекцију код Свевишњег, ма како га ко звао.

Да останемо у Салвадору, као Јан, Винисијус, Верже, није нам пало на памет ни кад смо слушали Жеронима, ни кад смо били одувани звуком стотине бубњева Олодума, ни кад смо гледали свечану свадбу у бело одевене црне аристократије у манастиру Сан Франсиско, ни кад смо јели мокеку код Даде, ни кад смо слушали црну мису у плавој рококо црној катедрали, ни кад смо пили виски на Тргу Доривала и Винисијуса. Пожелели смо то кад год бисмо напустили Салвадор, кад год бисмо откључали врата нашег удобног стана питајући се шта тражимо ту, шта тражимо било где ван Салвадора Свих Светих.